

РОКСОЛАНА В СТАМБУЛІ

Мугіббі, дарма любов свою ховаши!*

Чимало славетних жінок залишили свій слід в історії. До них належить і Роксолана, дружина Великого султана Сулеймана Кануні, мати султана Селіма II¹. Вона єдина жінка, яка удостоїлася честі бути похованою в мавзолеї. Її портрети малювали художники, про неї писали історики, її оспівували поети. І сам Сулейман Кануні, який теж був неабияким поетом, присвятив Роксолані чимало захопливих віршів.

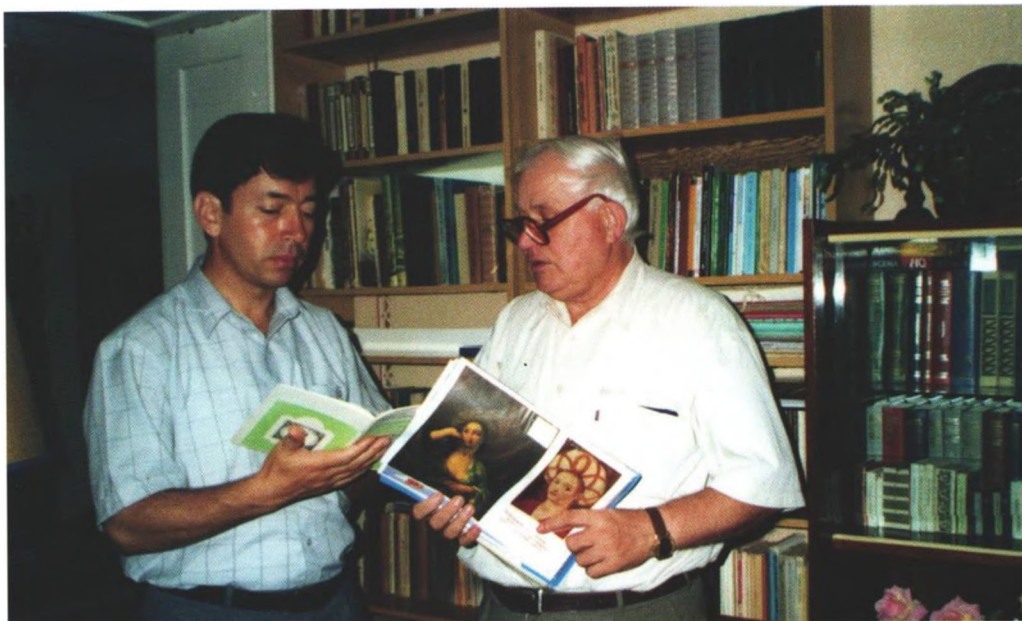
Згідно з даними історика Ебуль Фарука², кримські татари тривалий час здійснювали військові походи на Русь, здобуваючи в результаті успішних війн матеріальні цінності й захоплюючи полонених. Вродливих жінок дарували падишахові. Одна з них, красуня Роксолана, стала видатною особою в османській історії під час правління султана Сулеймана Кануні (Пишний, Великий)³. Вона була названа турками Гасекі Гуррем, що означає «найулюбленіша та радісна, світла жінка». Правда, один із новіших тюркологів надумав пояснити європейське ім'я Роксолана фонетичним способом, що, мовляв, форма «Роксолана» – то має бути з'європейзована переробка чи недобра вимова турецького сполучення двох імен «Рус-Гуррем», тобто «русинка-Гуррем». Тільки таке натягнуте пояснення, слабке вже й зі звукового погляду, мусить відпасти через надто відомий факт, що тогочасні європейці, притримуючись класичної географічної номенклатури, звали «роксоланами» геть усеньку людність української території; «Русь» (=Україна) у тодішній латині звалася *Roxoliana*, кожен русин-українець – «*Roxolanus*», кожна русинка-українка – «*Roxolana*»⁴. Історики підтверджують дані про те, що вона є русинкою. Польський посол Твардовський, який був у Царгороді (Стамбулі) в 1621 році, чув від тюрків, що Роксолана походила з Рогатина. Пишуть, що Гуррем Султанша (султаншею її стали називати після народження дитини від падишаха) народилася 1506 року в Україні, яка на той час перебувала під владою Польщі. У дев'ятилітньому віці її взяли в полон кримські татари. Через кілька років, після отримання відповідної освіти та виховання в кримському палаці, була подарована кримським ханом до палацу турецького султана. У 1520 р. падишахом став Сулейман I⁵. У цьому ж році після смерті першої дружини Г'юльбахар Гатун майбутній великий султан відібрав Гасекі Гуррем разом із трьомастами красунями й прийняв до свого гарему, як написано у вітчизняній історіографії та художній літературі.

Слід зазначити, що уявлення про гарем формувалися в Україні під впливом його європейського орієнтального бачення. Тому він описується не стільки як інститут, покликаний забезпечити безперервність султанського роду, скільки як місце розкошів, любовців та інтриг. Роксолана, потрапляючи до гарему, не засвоює його правил існування (так, як їх уявляли українські автори) і протиставляється гаремним жінкам у всьому. Гарем українських письменників густо заселений: середня кількість жінок у ньому – 300. До того ж туди приходять сторонні чоловіки: Роксолана запрошує поетів, філософів, художників та європейських послів.

На думку С. Плачинди та Л. Забашти, жінки в османському суспільстві цілком безправні, неосвічені, несамотійні. Тому Роксолана на їх тлі виділяється своєю волелюбністю і розумом. Стосунки із султаном осмислюються шляхом екстраполяції українського канону родинного устрою з притаманним йому матріархатом і моногамністю. Таким чином, у творах С. Плачинди, Л. Забашти, М. Лазорського султан втрачає свою самотійність і перетворюється в маріонетку героїні. Так само бачив ці родинні стосунки й Леопольд фон Захер-Мазох⁶.

* *Літературне прізвище, псевдонім Сулеймана Кануні.*

Зовнішнім своїм виглядом не належала Роксолана до звичайного типу тих східних красунь, у яких повинні бути жагучі очі, наче чорні маслини, пожадливі уста, палючі високі груди, розкішна огрядненька постать. Такі жінки вважались у ті часи за ідеал жіночої краси. Про Роксолану, навпаки, сказано було венеціанському послові ще 1526 р., за молодих літ, що вона й не гарна, тільки ж додавали: в неї граціозна, елегантно-невеличка постать. А що найважливіше – це була дуже розумна жінка, яка тямала й весело розважити володаря, і дати путню пораду, й, коли їй того було треба – підшептати панові світу болючі підозріння проти тих, хто обертався коло нього⁷. Один із західних учених Бернард Бромаге писав про неї: «... У період великого розквіту Османської держави разом з великим падишахом стала султаншею. Бачачи свого чоловіка володарем світу, ця чарівна жінка надихала його на здобуття перемог у щонайдальших країнах»⁸.

Кандидати історичних наук, доценти Ферхад Туранлі з Кисва (ліворуч) та Богдан Гаврилів з Івано-Франківська обговорюють структуру краєзнавчого збірника до 500-річчя від часу народження Роксолани. 2002 р.

Коли вони одружилися, султан Сулейман Кануні був на 11 років старший за Гуррем. У них народилося семеро дітей. Шість синів: Абдуллаг, Мурад, Селім, Мегмед, Джігангір, Беязід та одна-єдина донька Міґрімаг (Migritag), яка згодом вийшла заміж за великого візира Дамада Рустама-пашу⁹.

Агатангел Кримський писав, що Сулейман Пишний кохав свою жінку Роксолану якнайщиріше та й охоче радився з нею про державні справи й, мабуть, чи не давав її розумним словам більше віри й уваги, ніж словам досвідчених державних мужів. А вже самостійності й твердості було в Сулеймановій натурі чимало. Нехай султан і мав лагідну терпимість для чужих висловлених думок, нехай охоче прислухався до чужих порад, але коли хтось уперто бажав накинути йому якусь гадку, неприйнятну для нього, то наслідком міг бути лютий султанський гнів. «Цей султан не дасть пашам водити себе на мотузку, – писав про молодого Сулеймана венеціанський посол до свого правительства, – навпаки, вони тремтять перед ним, а як побачать, що султан розгнівився, то силуються врятуватися од нього якнайшвидш». Можливо, вважає Кримський, їм тоді згадувалася вдача покійного його батька, султана Селіма I, візирського погубника¹⁰.

Щодо тієї завойовничої ненажерливості, яка була в Селіма Грізного¹¹ і якої так лякалася Європа, веде далі історик, то Сулейман Пишний майже не мав її. Тільки ж робити сусідам поступки на шкоду Османській державі не було в нього ані найменшого бажання, і коли державні інтереси підказували Сулейману Пишному війну, він твердо й сміливо йшов на війну, та й його 50-літнє панування дало Туреччині неабияку військову славу. Один із найновіших істориків мусульманських династій¹², порівнюючи завойовничу діяльність батька й сина, Селіма I та Сулеймана I, влучно каже на Сулеймана: «partis fortis filius fortior»¹³.

У Європі назвали його «Пишний» та «Великий», зважаючи, очевидно, на його видатну військову та політичну могутність. Турки так його не прозвали. Вони найбільшу ціну склали султанові за його культурні заслуги та за його мудру опіку над державою й людністю. Їхній титул для Сулеймана Пишого – то «Законодавець», «Сулейман ель-Кануні». А втім, може, не тільки за мудрість, а й за величаву пишність таки прирівнювали вони його ще й до біблійного царя Соломона, що по-мусульманському зветься «Сулейман», та й нарекли свого падишаха «другий Соломон», «Сулейман ес-сані». Європейці, не розбираючи точної ваги цього величання, і досі ладні перекладати цей титул як «Сулейман II»¹⁴.

На завершення цієї статті, яку присвячую високоповажному моему другу Гавриліву Богданові Михайловичу, подаю перекладену Миколою Мірошниченком газель Сулеймана Кануні вочевидь адресовану Роксолані.

*Брови в тебе сполучилися і, може,
Між собою розмовляють про щось Боже.
Не картай, що я у бік твоїй не дивлюся, –
Осліпляє сонце і слізьми воложе.
Протягла стріла кокетства мої груди –
Я, скривавлений, дишу з судомним дрожжем.
Мугіббі, дарма любов свою ховаєш!
З тебе сльози на весь світ говорять, схоже.*

*Ферхад ТУРАНЛИ. (Київ). (Красназавчий збірник на пошану
Богдана Гаврилівца. – Івано-Франківськ, 2003. – С.35–40).*

ПРИМІТКИ

1. Народився 1524 р., на 42-му році життя сів на трон. Був схильний до зловживання алкоголем (Sertoglu M. *Osmanlı Tarih Lugati* (словник Османської історії). – Istanbul, 1986. – S. 253–254.
2. Туранли Ф.Г. *Літописні твори М. Сена і та Г. Султана як історичні джерела*. – К., 2000. – С. 146.
3. Там само. – С.146–151.
4. Кримський А. *Історія Туреччини*. – К.–Львів, 1996. – С. 202–204.
5. Народився 27 квітня 1495 року в м. Трабзоні (Туреччина) – помер 7 вересня 1566 р. в Угорщині під час походу у віці 71-го року, 4-х місяців та 10-ти днів. Роки правління: 1520–1566 рр. (Turk Ansiklopedisi. – Ankara, 1981. – Cilt. XXX. – S. 34–79).
6. Про це докладніше див.: Дерменджі О. Особливості інтерпретації постаті Роксолани у європейських, турецьких та українських джерелах. – Тернопіль, 2000. – №1,2. – С. 11–15.
7. Кримський А. Назв. праця. – С. 146–147.
8. Там само. – С. 147.
9. Turk Ansiklopedisi. (Турецька Енциклопедія). – Ankara, 1981. – Cilt. XXX. – S. 42.
10. Кримський А. Назв. праця. – С. 148.
11. Sertoglu M. *Osmanlı Tarih Lugati*. – Istanbul, 1986. – S. 251–252.
12. Кримський А. Назв. праця. – С. 148.
13. Там само.
14. Стенлі Лен-Пуль, що написав *History of Turkey* (Лондон, 1888, див. Chapter X) та хронологічну, перекладену російською, книжку «Мусульманські династії» (С.-Пб., 1899; див. ст. 161). Див.: Кримський А. Назв. праця. – С. 148, прим. 3.